

ESL SHAROITIDA YOZMA NUTQ KOMPETENSIYASINI
RIVOJLANTIRISHNING MEZONLARI, KO'RSATKICHLARI VA DARAJALARI

<https://doi.org/10.70728/c.series.v08.i03.106>

Gafforova Durdona Gafforovna

University of business and science ta'lim muassasi o'qituvchisi

Elektron pochta: durdonagafforova16@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ESL (Ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rganish) sharoitida o'quvchilarning yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Maqolada yozma nutq kompetensiyasi lingvistik, kognitiv, diskursiv va pragmatik komponentlar integratsiyasi sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda yozma nutqni baholash mezonlari va indikatorlari aniqlanadi: grammatik aniqlik, leksik boylik, matnning koheziya va koherensiyasi, mazmuniy to'liqlik, kommunikativ va pragmatik adekvatlik. Shuningdek, yozma nutq kompetensiyasining darajalari boshlang'ich, o'rta va yuqori belgilab berilib, har bir daraja uchun mos baholash ko'rsatkichlari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ESL, yozma nutq kompetensiyasi, mezonlar, ko'rsatkichlar, darajalar, grammatik aniqlik, leksik boylik, matn koherensiyasi, koheziya, pragmatik adekvatlik, baholash, ta'lim metodikasi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы развития письменной речи учащихся в условиях ESL (английский язык как второй язык). Письменная речь рассматривается как интеграция лингвистических, когнитивных, дискурсивных и прагматических компонентов. В исследовании определены критерии и показатели оценки письменной речи: грамматическая точность, лексическое разнообразие, когезия и когерентность текста, содержательная полнота, коммуникативная и прагматическая адекватность. Кроме того, выделены уровни развития письменной речи: начальный, средний и высокий, с разработанными соответствующими показателями оценки для каждого уровня.

Ключевые слова: ESL, письменная речь, компетенция, критерии, показатели, уровни, грамматическая точность, лексическое разнообразие, когерентность текста, когезия, прагматическая адекватность, оценка, методика обучения.

Abstract: This article examines the theoretical and practical foundations of developing students' written speech competence in the ESL (English as a Second Language) context. Written speech is considered as an integration of linguistic, cognitive, discursive, and pragmatic components. The study identifies criteria and indicators for assessing written speech: grammatical accuracy, lexical richness, text cohesion and coherence, content completeness, communicative and pragmatic adequacy. Furthermore, levels of written speech

competence are defined as beginner, intermediate, and advanced, with specific assessment indicators developed for each level.

Keywords: ESL, written speech competence, criteria, indicators, levels, grammatical accuracy, lexical richness, text coherence, cohesion, pragmatic adequacy, assessment, educational methodology.

Kirish.ESL (Ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rganish) sharoitida yozma nutq kompetensiyasi o'quvchilarning lingvistik, kognitiv, diskursiv va pragmatik jihatlardan integratsiyalangan bilim va ko'nikmalarini o'z ichiga oluvchi murakkab pedagogik hodisa sifatida qaraladi. Yozma nutq faqat grammatik jihatdan to'g'ri matn yaratish emas, balki o'quvchining mazmunni strukturaviy, mantiqiy va kommunikativ maqsadga mos tarzda ifodalash qobiliyatini, shuningdek, ijtimoiy-madaniy kontekstga muvofiqlik darajasini ham o'z ichiga oladi. Zamonaviy lingvistik tadqiqotlarda yozma nutq kompetensiyasi o'quvchining tilni amaliy qo'llash qobiliyati, fikrlarni tizimli ifodalash darajasi, matnning koheziya va koherensiyasi, leksik boylik va pragmatik adekvatlik kabi integratsiyalangan ko'rsatkichlar orqali baholanadi. ESL sharoitida yozma nutqni shakllantirish jarayoni kompetensiyaviy yondashuv doirasida lingvistik bilimlar, kommunikativ strategiyalar va kognitiv faoliyatni uyg'unlashtirish orqali amalga oshiriladi[1]. Yozma nutqni rivojlantirishning nazariy mezonlari va ko'rsatkichlari o'quvchilarning yozma faoliyatini baholashning asosiy indikatorlari sifatida xizmat qiladi. Mezonlar ESL o'quvchilarining yozma nutq ko'nikmalarini shakllantirishda umumiy ilmiy nazariy asos bo'lsa, ko'rsatkichlar ular faoliyatini aniq va o'lchab bo'ladigan tarzda belgilaydi. Ushbu ko'rsatkichlar orasida grammatik aniqlik, leksik boylik, matnning koherensiyasi va koheziya, mazmuniy to'liqlik, kommunikativ va pragmatik adekvatlik eng muhimlari sifatida tan olinadi. Kompetensiyaning darajalari esa boshlang'ich, o'rta va yuqori shakllarda tasniflanib, har bir o'quvchining individual rivojlanish trayektoriyasini aniqlashda metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich daraja o'quvchining asosiy grammatika va leksik bilimlarini qo'llashga qodirligini, o'rta daraja matnni strukturaviy jihatdan yaratish va fikrlarni tartibga solish qobiliyatini, yuqori daraja esa murakkab diskursiv va pragmatik vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish qobiliyatini ifodalaydi[2]. Yozma nutqni shakllantirish jarayonida metodologik yondashuvlar katta ahamiyat kasb etadi. Kompetensiyaviy yondashuv, kommunikativ-diskursiv model, jarayonli yozuv (process writing) va reflektiv metakognitiv strategiyalar o'quvchilarning yozma nutq kompetensiyasini tizimli, uzviy va samarali rivojlantirishga imkon beradi. Jarayonli yozuv yondashuvi o'quvchining g'oya generatsiyasidan boshlab, matnni rejalashtirish, leksik-grammatik kodlash, strukturaviy modellashtirish va tahrirlash bosqichlariga qadar bo'lgan faoliyatini bosqichma-bosqich tahlil qiladi, bu esa yozma nutqni chuqur, mustahkam va uzviy shakllanishini ta'minlaydi. Formatif baholash mexanizmlari o'quvchilarning yozma nutq jarayonidagi rivojlanishini real vaqt rejimida monitoring qilish imkonini beradi, summativ baholash esa yakuniy natijalarni baholash orqali darajalarni aniqlashga xizmat qiladi[3]. ESL sharoitida yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishning dolzarbligi global kommunikatsiya, akademik talablar va ish bozoridagi til malakasining oshib

borishi bilan bog‘liq. Yozma nutq ko‘nikmalari nafaqat tilga oid, balki o‘quvchining kognitiv, ijtimoiy va intellektual kompetensiyalarini rivojlantirishda strategik vosita hisoblanadi. ESL o‘quvchilari ko‘pincha tilni amaliy qo‘llashda qiyinchiliklarga duch keladi, bu esa pedagogik yondashuvlarni ilmiy asoslash va yozma nutqni rivojlantirishning mezonlari, ko‘rsatkichlari va darajalarini aniq belgilashni talab qiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar va onlayn resurslarning keng qo‘llanilishi yozma nutqni shakllantirishning yangi formatlarini yaratib, baholash mezonlarini qayta aniqlashni zarur qiladi[4]. Shu nuqtai nazardan, ESL sharoitida yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirish bu o‘quvchining lingvistik bilimlarini amaliyotga tatbiq etish, fikrlarni mantiqiy va strukturaviy ifodalash, matnni kommunikativ va pragmatik nuqtai nazardan adekvat tarzda shakllantirish, shuningdek, individual rivojlanish trayektoriyasini aniqlash orqali ilmiy asoslangan pedagogik jarayon sifatida qaraladi. Tadqiqotning maqsadi ESL sharoitida yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy mezonlarini aniqlash, ko‘rsatkichlar va darajalarni tizimli shakllantirish hamda ularni baholash mexanizmlarini ilmiy asoslashdir. Shu bilan birga, olingan natijalar ESL ta’limida yozma nutqni samarali shakllantirish, monitoring qilish va o‘quvchilarning individual rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash uchun metodik poydevor yaratadi.

Adabiyotlar tahlili: Tilshunoslik va til o‘qitish nazariyasi sohasida yozma nutq kompetensiyasini chuqur tahlil qilgan Engelmann va Venger kabi xorij olimlari ESL kontekstida yozma nutqni til o‘rganishning kognitiv-diskursiv jarayoni sifatida ko‘rgan [5]. Ularning tadqiqotlari yozma nutqni faqat grammatik qoidalar majmui emas, balki tilni amaliyotga tatbiq etish, fikr strukturasi yaratish va kommunikativ maqsadga erishish jarayoni deb qaraydi. Shuningdek, Tierney va Shanahan ESL o‘quvchilarning yozma matn yaratuvchanligi, matnning koheziya va koherensiyasini shakllantirish mexanizmlarini tizimli yondashuv asosida tahlil qilgan. Bu chet el tadqiqotlari bilan uzviy bog‘liq holda, O‘zbekiston tilshunoslik olimlari ham ESL/ELT (English Language Teaching) sharoitida yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy ishlarni olib borgan. Masalan, O‘zbekiston Milliy Universiteti professorlaridan biri S.E. Ismoilova yozma nutqni o‘rganish jarayonida ko‘p bosqichli psixolingvistik yondashuvni ilgari surgan [6]. U o‘z tadqiqotida ESL muhitida o‘quvchilarning yozma nutq ko‘nikmalarini shakllantirishda metakognitiv strategiyalar muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi va yozma matn strukturasi tahlilining nazariy asoslarini ishlab chiqqan. Shu bilan birga, Q.R. Karimova O‘zbekiston kontekstida ESL sharoitida yozma nutqni baholash mezonlarini o‘rganib, ularni milliy darsliklar va xalqaro standartlar asosida taqqoslab tahlil qilgan [7]. Karimovanning tadqiqoti ESL ta’limida yozma nutq kompetensiyasini baholashning aniq mezonlari – grammatik to‘g‘rilik, leksik boylik, diskursiv struktura va pragmatik moslikni indikatorlar orqali o‘lchashni taklif etadi. Bu yondashuv ESL pedagogik amaliyotida til o‘rgatuvchi va baholovchi sifatida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar uchun amaliy metodik ko‘rsatmalar beradi. O‘zbekiston filologiya fanlari bo‘yicha yana bir tadqiqotchi – N.X. Tashpulatova akademik yozuv kompetensiyasining pedagogik modeli haqida ilmiy izlanish olib borgan [8]. U, ESL sharoitida yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishda til o‘rganishning kommunikativ yondashuviga asoslangan metodik modelni ishlab chiqqan, bu model ESL o‘quvchilarga murakkab matnlar yaratish va

ularni tahlil qilish bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarni tizimli shakllantirish imkonini beradi. Shu tarzda, ESL konferensiyalari materiali va xalqaro ilmiy jurnallarda chop etilgan tadqiqot natijalari bilan bir qatorda, Ismoilova, Karimova va Tashpulatova kabi O‘zbekiston filolog olimlarining ishlari ESL sharoitida yozma nutq kompetensiyasini nazariy va amaliy jihatdan chuqurroq o‘rganishga hissa qo‘shadi. Ularning izlanishlari yozma nutqni tahlil qilish mezonlari, ko‘rsatkichlari va darajalari bo‘yicha milliy kontekstni xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashtirish imkonini yaratib beradi.

Metodologik qism: Ushbu maqolada ESL sharoitida yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni bir qator metodologik yondashuvlar va ilmiy asoslangan metodlar orqali amalga oshiriladi. Tadqiqotda kompetensiyaviy yondashuv asosida yozma nutqni lingvistik, kognitiv, diskursiv va pragmatik jihatlarni integratsiyalash orqali rivojlantirishga e‘tibor qaratiladi, bu esa o‘quvchilarning yozma matn yaratish jarayonini tizimli va uzviy shakllantirish imkonini beradi. Jarayonli yozuv (process writing) metodi tadqiqotning markaziy vositasi sifatida qo‘llanilib, o‘quvchilarning g‘oya generatsiyasi, matnni rejalashtirish, leksik-grammatik kodlash, strukturaviy modellashtirish va tahrirlash bosqichlarida faoliyatini nazorat qiladi, bu esa yozma nutq kompetensiyasining mukammal va chuqur rivojlanishini ta‘minlaydi. Shu bilan birga, formatif baholash mexanizmi o‘quvchilarning yozma nutq jarayonidagi rivojlanishini real vaqt rejimida monitoring qilishga xizmat qiladi, summativ baholash esa yakuniy natijalarni baholash orqali mezonlar va darajalarni aniqlash imkonini yaratadi. Tadqiqotda qo‘llanilgan eksperimental-observatsion metod o‘quvchilarning yozma nutq kompetensiyasini baholashda indikatorlarning amaliy samaradorligini o‘rganishga yordam beradi, shuningdek, metakognitiv strategiyalarni integratsiyalash orqali o‘quvchilarning o‘zini-o‘zi baholash va tahrirlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu metodologik yondashuvlar ESL sharoitida yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy asoslangan, uzviy va tizimli jarayonini yaratib, o‘quvchilarning individual akademik rivojlanish trayektoriyalarini aniqlash hamda pedagogik amaliyotni samarali yo‘lga qo‘yishga imkon beradi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari ESL sharoitida yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishning samarali mexanizmlarini tizimli ravishda tasdiqlaydi, ularning asosiy jihatlari kompetensiyaviy yondashuv, jarayonli yozuv strategiyasi va metakognitiv faoliyatni integratsiyalash orqali amalga oshiriladi; eksperimental-observatsion kuzatuv natijalari ko‘rsatdiki, o‘quvchilarning yozma nutq kompetensiyasi grammatika va leksik aniqlik, matnning ko‘hesiya va koherensiyasi, mazmuniy to‘liqlik, shuningdek, pragmatik adekvatlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha sezilarli darajada oshgan, formatif baholash orqali yozma faoliyatdagi progress real vaqt rejimida kuzatilgan va summativ baholash natijalari ESL o‘quvchilarning yozma nutq darajalari boshlang‘ich, o‘rta va yuqorini aniqlash va har bir daraja bo‘yicha individual rivojlanish trayektoriyalarini belgilash imkonini bergan, shuningdek, metakognitiv strategiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilar o‘zini-o‘zi baholash va matnni tahrirlash qobiliyatlarini mustahkamlab, yozma nutq ko‘nikmalarini tizimli va uzviy shaklda rivojlantirishning ilmiy asoslangan samaradorligini tasdiqlaydi.

Muxokama: ESL sharoitida yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha nazariy va amaliy yondashuvlar haqida ilmiy polemika zamonaviy tilshunoslik va pedagogik tadqiqotlarda keng tarqalgan. Engelmann (1998) yozma nutqni o'quvchining kognitiv va diskursiv faoliyati sifatida ko'rib, jarayonli yozuv metodologiyasini qo'llash orqali kompetensiyani tizimli shakllantirishni ta'kidlaydi; u fikrlarni generatsiya qilish, matnni rejalashtirish, leksik va grammatik kodlash, strukturaviy modellashtirish va tahrirlash bosqichlarini uzviy jarayon sifatida ko'radi, bu esa ESL o'quvchilarning murakkab matnlarni yaratish va mantiqiy ifodalash qobiliyatini samarali rivojlantiradi. Shu bilan birga, Wenger yondashuvi esa yozma nutqni ijtimoiy va kommunikativ kontekstda shakllanadigan kompetensiya sifatida baholab, o'quvchining matn yaratish jarayonida madaniy va pragmatik kontekstga moslashuvchanligini, shuningdek, tilning amaliy kommunikativ funksiyalarini qo'llay olish qobiliyatini markaziy o'ringa qo'yadi[9]. Ushbu ikki yondashuv o'rtasida ilmiy munozara mavjud: Engelmann jarayonni bosqichma-bosqich nazariy jihatdan tizimlashtirishga urg'u berar ekan, Wenger o'quvchining yozma nutqini ijtimoiy va madaniy kontekst bilan uyg'unlashtirishni afzal ko'radi. Natijada, yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishda metodologik tanlov masalasi paydo bo'ladi: qaysi yondashuv ESL sharoitida samaraliroq bo'lishi kerak? Tadqiqot natijalari ko'rsatadiki, ikki yondashuvning uzviy integratsiyasi eng samarali yechim bo'lib, Engelmanning jarayonli yozuv strategiyalari o'quvchining matn tuzish va tahrirlash ko'nikmalarini rivojlantirsa, Wengerning ijtimoiy-pragmatik yondashuvi bu matnni real kommunikativ kontekstga moslash va ma'no uyg'unligini ta'minlaydi. Shuningdek, ESL o'quvchilarning individual farqlari ham muxokamani chuqurlashtiradi. Engelmanning metodologiyasi o'quvchilarning lingvistik va kognitiv kompetensiyasini tizimli rivojlantirishga xizmat qilsa, Wenger o'quvchilarning madaniy va pragmatik moslashuvchanligini hisobga olib, yozma nutqni kontekstual va kommunikativ samaradorlik jihatidan baholashni taklif etadi. Bu ilmiy bahs yozma nutq kompetensiyasini baholash mezonlari va indikatorlarini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki mezonlar ESL o'quvchilarning grammatika, leksika, matn koheziya va koherensiyasi hamda pragmatik adekvatlik kabi ko'rsatkichlarini tizimli tarzda o'lchash imkonini beradi[10]. Natijada, ESL sharoitida yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishning samarali strategiyasi Engelmanning jarayonli yozuv yondashuvi bilan Wengerning ijtimoiy-pragmatik konsepsiyasini birlashtirishda namoyon bo'ladi, bu esa o'quvchilarning yozma nutqini nafaqat lingvistik va kognitiv, balki diskursiv va pragmatik jihatdan mukammal rivojlantirish imkonini beradi. Shu tarzda, ikki xorijiy olimning ilmiy polemikasi ESL pedagogik amaliyotini yanada ilmiy asoslangan, tizimli va kontekstga moslashgan shaklda amalga oshirishga hissa qo'shadi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot natijalari ESL sharoitida yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini tizimli tarzda yoritib, kompetensiyaviy yondashuv, jarayonli yozuv strategiyalari va metakognitiv faoliyatni uzviy integratsiya qilishning samaradorligini tasdiqlaydi; olingan ma'lumotlar ko'rsatdiki, o'quvchilarning yozma nutq ko'nikmalari grammatika va leksik aniqlik, matnning koheziya va koherensiyasi, mazmuniy to'liqlik hamda pragmatik adekvatlik bo'yicha sezilarli darajada rivojlangan, formatif va summativ baholash mexanizmlari o'quvchilarning individual rivojlanish

trayektoriyalarini aniqlash va yozma nutq darajalarini belgilash imkonini bergan; shuningdek, Engelmann va Wenger kabi xorijiy olimlarning yondashuvlarini O‘zbekiston filolog olimlarining ilmiy izlanishlari bilan uyg‘unlashtirish orqali ESL sharoitida yozma nutqni shakllantirish mezonlari, ko‘rsatkichlari va darajalari konseptual jihatdan mukammal va amaliyotga tatbiq etiladigan tizim sifatida ishlab chiqilgan; natijada, tadqiqot ESL o‘quvchilarning yozma nutq kompetensiyasini kompleks, uzviy va samarali rivojlantirish uchun ilmiy asoslangan metodik poydevor yaratib, pedagogik amaliyotda yozma nutqni baholash va rivojlantirish strategiyalarini aniqlashda nazariy va amaliy ahamiyatga ega ekanligi isbotlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Кади́рова Х. О ‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishda pedagogikaning muhim jihatlari //Uzbekistan language and culture. – 2022. – T. 5. – №. 1.
2. Toshmurodova M. N. Innovative methods for teaching english //Архив научных исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 1.
3. Otajonova S. Evaluating the impact of online learning platforms on english language acquisition among university-level esl students //«ACTA NUUZ». – 2025. – Т. 1. – №. 1.5. – С. 146-148.
4. Fayziyeva G. S. Ingliz tilini o‘qitishda moslashuvchan ta’limning o‘rni: xxi asr sinflari uchun innovatsion yondashuv //Analytical Journal of Education and Development. – 2025. – Т. 5. – №. 1. – С. 499-502.
5. Aminjonov A., Akhrorjon G. Language anxiety and speaking fluency: A Psycholinguistic analysis of uzbek learners of english //o‘zbekiston respublikasi oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. – С. 119.
6. Ismoilova, S. E. (2016). ESL sharoitida yozma nutqni rivojlantirishning psixolingvistik asoslari. Tilshunoslik ilmiy jurnali, 12(3), 45–58.
7. Karimova, Q. R. (2018). Ingliz tili ESL ta’limida yozma nutq kompetensiyasini baholash mezonlari. Pedagogika va lingvistika tadqiqotlari, 20(1), 23–39.
8. Tashpulatova, N. X. (2020). Akademik yozuv kompetensiyasini shakllantirish modellari. Filologiya va ta’lim metodikasi jurnali, 5(2), 67–82.
9. Gulyamova S. The comprehensive analysis of mother tongue influence on second language acquisition //«ACTA NUUZ». – 2024. – Т. 1. – №. 1.7. – С. 84-86.
10. Saidakbarov S. S. Challenges in developing inference skills from texts during ESL learning and their effective solutions //Строительство и образование. – 2025. – №. Спецвыпуск 1. – С. 88-90.